

Густав Майрінк

Голем

Харків
«ФОЛІО»
2023

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

СОН

Місячне сяйво падає на узніжжя мого ліжка й лежить там велетенською осяйною пласкою брилою.

Коли повний місяць йде на спад і його правий бік починає щербитися, — немов обличчя, якого вже торкається старість: воно марніє і мережиться зморшками, — такої ночі мене огортає туск, гнітючий неспокій.

Я сплю й не сплю водночас, у напівсонному мареві в моїй душі пережите змішується з прочитаним і почутим, ніби два струмені різної барви й прозорості зливаються до купи.

Перед сном я читав життєпис Будди Ґотами, і в моїй голові на тисячу ладів водно повторюються слова:

«Ворона злетіла вниз до каменя, схожого на великий шматок сала, подумала: може, то щось смачненьке. Розчарована, вона відлетіла геть. Так і ми — ті, що у вічному пошуку, — немов ота ворона, приваблена каменем, полишаємо аскета Ґотаму, втративши до нього інтерес».

І образ каменя, схожого на шматок сала, виростає до неусвітніх розмірів у моєму мозкові.

Я простую пересохлим руслом річки й збираю гладкі камінці.

Сіро-блакитні з вкрапленнями блискотливого пилу, що проступив на поверхні, — я все сушу та й сушу над ними голову, ніяк не придумаю, що з ними робити, — а ще чорні

з сірчано-жовтими плямами, схожі на скам'янілі потуги дитини викласти незграбну подобу плямистої ящірки.

Я хочу пожбурити їх геть далеко від себе, ті камінці, але вони випадають мені з рук, я не годен їх витіснити зі свого поля зору.

Усе каміння, яке коли-небудь щось важило в моєму житті, з'являється не знати й звідки, стискаючи мене звідусіль.

Деякі, немов величезні синювато-сірі краби перед припливом, судомно намагаються виборсатися з піску на світ божий, щоб за будь-яку ціну звернути на себе мою увагу і сповістити мені щось безмежно важливе.

Інші — виснажені — безсило зсуваються у свої ямки, полишаючи навіть спроби донести до мене хоч слово.

Подеколи я виринаю з сутіні цього напівсну і якусь мить заново бачу на здибленому краї своєї ковдри місячне сяйво — велику осяйну пласку брилу, аби потім знов, наосліп хапаючись за свідомість, що водно висковзує від мене, гарячково шукати камінь, який не дає мені спокою, — лежить десь, зачавшись, на звалищі моїх спогадів, схожий на шматок сала.

Біля нього до землі спадала, вочевидь, ринва — малюю я собі, — зігнена під тупим кутом, поїдена на краях іржею. Я вперто намагаюся витворити у своїй уяві саме такий образ, щоб ошукати розтривожені думки й заколисати їх до сну.

Це мені не вдається.

Та знову й знову з тупою наполегливістю, наче віконниця, якою вітер монотонно гупає до стіни, торочить мені впертий внутрішній голос: усе не так, це зовсім не той камінь, що схожий на кусень сала.

Від цього голосу ніде подітися.

Хай я хоч усоте товкмачив собі, що це неважливо, голос замовкав на коротку мить, а потім знову непомітно прокидався і настирливо заводив від початку: гаразд, га-

разд, хай буде, як скажеш, та все ж це не той камінь, що схожий на кусень сала.

Поволі мене долає нестерпне відчуття безпорадності.

Що було далі, не знаю. Чи я добровільно облишив будь-який опір, а чи вони — мої думки — мене скорили й упокорили.

Знаю лише, що моє тіло спить у ліжку, а свідомість відділилася й нічим більше з ним не поєднана.

Хто ж тепер моє «Я»? — хочу запитати. Але нараз розумію: я не маю вже органа, яким ставляться запитання, і мені стає страшно, що дурнувятий голос знову почне свій безконечний допит про камінь і про сало.

І я відвертаюся.

ДЕНЬ

Раптом я опинився у похмурому дворі й побачив крізь руду арку брами, по той бік вузької брудної вулички, єврея-лахмітника, який прихилився до ятки, обвішаної старим залізним крамом: зламаними інструментами, поіржавілими стременами й ковзанами та іншим непотребом, що вже відслужив своє.

Була в цій картині якась болюча одноманітність, властива враженням від буднів, котрі, мов вуличні торговці, переступають поріг нашого сприйняття, не збуджуючи ні цікавості, ні здивування.

Я усвідомлював, що вже віддавна це оточення — моя домівка.

Але й це усвідомлення не полишило по собі глибоких вражень, хоча й протиставлялося тому, що я недавно пережив, і тому, як дійшов до нинішнього стану душі...

Я мусив, мабуть, колись чути або читати про таке чудернацьке порівняння каменя зі шматком сала; воно несподівано

пригадалося мені, коли я піднімався вичовганими сходами до своєї комірчини й мимохідь подумав про засмальцьований кам'яний поріг.

Тієї миті я почув попереду себе, вище поверхом, чиїсь кроки, а коли підійшов до своїх дверей, побачив чотирнадцятилітню рудявку Розіну та єврея-лахмітника Аарона Вассертрума.

Мені довелося протискатися повз неї, бо вона стояла, опершись спиною на поруччя й хтиво вигнувшись.

Брудними долонями дівка трималася за металеві поручні, я бачив, як у тьмяному присмерку блідо світяться її голі руки.

Я виминув її погляд.

Мене нудило від її нав'язливого усміху й воскового обличчя карусельної конячки.

Я відчував — вона напевно має драглисте біле тіло, як тритон, якого я колись бачив у клітці з саламандрами в одного продавця птахів.

Вії рудих мені такі ж огидні, як вії кроликів.

Я відімкнув двері й миттю захряснув їх за собою.

З вікна добре було видно лажмітника Аарона Вассертрума біля ятки.

Він стояв, прихилившись до стіни перед аркою темної підворотні, й обценьками обстригав собі нігті.

Донькою чи небогою доводилася йому руда Розіна? Вони анітрохи не схожі.

Серед єврейських облич, які з дня у день траплялися мені перед очі на Півнячій вулиці, я безпомильно міг визначити, хто до якого клану належить; незважаючи на близькі родинні узи окремих індивідів, їх так само важко перемішати між собою, як воду й олію. Про них не скажеш: ось це — брати, а це — батько з сином.

Ось цей з одного клану, а той — з іншого — ось і все, що можна вчитати з рис їхніх облич.

Що з того, якби Розіна навіть була схожою на лахмітника!

Ці родинні клани плекають одні до одних відразу й зневагу, яким навіть мури кривих зв'язків не завада, однак ретельно приховують їх від зовнішнього світу, мов небезпечну таємницю.

Жоден з них не дасть вивідати тієї таїни; у своїй одностайності вони схожі на озлоблених сліпців, які бредуть, міцно вчепившись за брудну мотузку, — хто обіруч, а хто знехотя, одним пальцем, та всі охоплені забобонним страхом перед безоднею, до якої неодмінно впадуть, тільки-но зникне спільна опора і вони роз'єднаються.

Розіна походить з того роду, рудий тип якого іще відразніший, ніж інші. Їхні чоловіки вузькогруді, з довгими півнячими шийками й випуклими борлаками.

Здається, ніби всі вони, як один, веснянкуваті й усе життя терплять муки — ті чоловіки — і потай ведуть нескінченну й марну боротьбу зі своїми хтивими бажаннями, перебуваючи в постійному липкому страху за своє здоров'я.

Я й сам не розумів, чому пов'язав Розіну родинними узами власне з лахмітником Вассертрумом.

Ніколи не бачив її поряд зі старим, не помічав навіть, щоб вони окликнули одне одного.

Вона майже ніколи не виходила з двору, тинялася хіба темними закамарками й коридорами нашого будинку.

Усі мої сусіди, без сумніву, мали її за близьку родичку чи принаймні вихованку лахмітника, але я переконаний, що жодний з них не зміг би пояснити, яку мав для цього підставу.

Мені хотілося відволіктись від думок про Розіну, і я глянув з відчиненого вікна своєї комірчини вниз, на Півнячу вуличку.

Раптом Аарон Вассертрум немов відчув мій погляд, повернувся до мене обличчям — потворним застиглим обличчям з круглими риб'ячими очицями й відвислою заячою губою.

Він здався мені тієї миті людиноподібним павуком, який за позірної байдужості відчуває наймізернішу вібрацію своєї павутини.

Чим він живе? Що думає, у чому вбачає сенс свого існування?

Цього я не знав.

На кам'яних стінах арки, де стоїть його ятка, день у день, рік у рік висять ті самі мертві, нікому не потрібні речі.

Я б міг уявити їх з заплющеними очима: тут — перегнутий бляшаний тромбон без клапана; пожовкла, мальована на папері картина з дивно розташованими солдатами, там — гірлянда нанизаних на потертий шкіряний пасок іржавих шпор та інший наполовину зітлілий мотлох.

А перед входом на землі — ряд круглих залізних сковорідок, наставлених так густо, що годі й переступити поріг ятки.

Цього непотребу ніколи не ставало більше чи менше. Якщо інколи якийсь перехожий таки зупинявся біля ятки і цікавився ціною того чи того краму, лахмітника охоплювало гарячкове збудження. Він потворно випинав роздерту верхню губу, белькотів, затинаячись, щось геть незрозуміле своїм клекотливим басом, тож покушцеві минало будь-яке бажання розпитувати далі, і він, наляканий, квапився геть.

Погляд Аарона Вассертрума блискавично шугонув убік від мене і завмер у напруженому зацікавленні на голому мурі сусіднього з моїм вікном будинку.

Що він там уздрів?

Сусідній будинок обернений до Півнячої вулиці тильним боком, його вікна виходять на подвір'я, і лише одне-єдине — у провулок.

Випадково саме тієї миті до приміщення, розташованого на одному рівні з моїм помешканням — гадаю, воно належало якомусь ательє у торці будинку, — хтось увійшов, бо до мене зне-нацька долинула розмова: розмовляли двоє — чоловік і жінка.

Але ж цього ніяк не міг бачити знизу Аарон.

За моїми дверима почувся якийсь рух, і я здогадався, що то, певно, Розіна, ще стоїть у темряві в хтивому очікуванні, що я її, може, таки покличу.

Унизу, на півповерху нижче, причаївся на сходах прища-вий недоросток Лойза і, затамувавши подих, підглядає, чи від-чиню я двері. Я просто фізично відчуваю повів його ненависті та кипучих ревнощів.

Він боїться підійти ближче, аби його не помітила Розіна. Знає, що залежить від неї, як голодний вовк від свого сторо-жа, та як радо він зірвався б і, не тямлячи себе, випустив на волю свою лють.

Я сів до робочого столу, вийняв пінцети й різці. Але робо-та не йшла. Руці бракувало твердості, щоб відновити витон-чену японську різьбу.

Понуре, сутінне життя, що скніє у цьому домі, не вносить супокою у мою душу, водно збуджуючи в уяві старі образи.

Лойза та його брат-близнюк Яромир заледве на рік старші за Розіну.

Їхнього батька, пекаря проскур, я заледве пам'ятаю. Тепер ними опікується, як мені здається, одна стара жінка. Не знаю лише, котра з багатьох, які живуть тут тихо й непомітно, не-мов кроти в норах.

Вона турбується про обох хлопчаків, тобто дає їм приту-лок, а вони натомість мусять віддавати їй усе, що вкрали чи вижебрали...

Чи годує їх стара? Навряд, бо повертається додому пізно ввечері.

Вона обмиває тіла в трупарні.

Лойзу, Яромира та Розіну я часто бачив ще дітьми, коли вони безтурботно гралися утрюх на подвір'ї.

Та ті часи давно минули.

Тепер Лойза зрання до ночі тиняється марою за рудою єврейкою.

Іноді він намарно шукає її. Ніде не знаходячи, прослизав під мої двері й зі спотвореним обличчям чекає, чи не прийде вона потайки сюди.

Сидячи за столом, я бачу, як Лойза, наче примара, припишк десь там у закапелку сходової кліті й, схиливши голову на вихудлій шийці, сторожко прислухається.

Іноді тиша несподівано вибухає несамовитим галасом.

Глухонімиий Яромир, усі помисли якого переповнені непогамовною, божевільною жагою до Розіни, диким звіром блукає будинком. Нечленороздільне гавкотливе виття знавіснілого від ревнощів та підозр глухонімого лунає так страхотливо, аж кров стигне в жилах.

Він повсюдно шукає Лойзу й Розіну, підозрюючи, що вони заховалися десь удвох в одному з тисяч брудних закамарків будинку. Його, засліпленого люття, невідступно переслідує думка — ні на крок не відпускати з поля зору брата, аби без його відома чогось не трапилося з Розіною.

Я здогадуюся, що саме ці нескінченні муки каліки спонукують Розіну знову й знову віддаватися комусь іншому.

Коли її потяг і готовність віддатися втрачають на силі, Лойза вигадує щораз нову мерзотну каверзу, щоб наново розбурхати похоть Розіни.

Тоді обоє зумисне вдають, ніби каліка заскочив їх зненацька, і підступно заманюють знавіснілого від жаги глухонімого в темні коридори, де заздалегідь наставили зрадливих пасток з іржавих бочкових обручів, які вистрілюють пружин-

ною, якщо на них наступити, чи з нагромаджених залізних грабель зубцями догори. Потрапивши до пастки, бідолаха калічився до крові.

Час до часу, щоб довести страждання хлопця до крайньої межі, Розіна сама вигадує йому якусь пекельну муку. Нараз змінює своє ставлення до Яромира, удаючи, ніби раптом її почало вабити до нього.

Зі своєю незмінною усмішкою на обличчі вона квапно, на мигах, подає каліці натяки, від яких той впадає у майже нестямний шал. Для таких випадків Розіна вимудрує начебто таємну, напівзрозумілу мову знаків. Бідолашний Яромир неминуче, без жодної надії на порятунок, потрапляє у тенета невідомості й примарних сподівань.

Якось я бачив, як він стояв перед нею на подвір'ї, а вона щось говорила до нього, так бурхливо артикулюючи й жестикулюючи, що здавалося, бідолаха ось-ось впаде безтямний від несамовитого збудження.

Піт градом котився його обличчям від нелюдських зусиль уловити зміст навмисне заплутаного, квапного повідомлення.

Увесь наступний день Яромир просидів у гарячковому очікуванні на темних сходах напіврозваленого будинку, розташованого віддалік на тій же вузькій і запаскудженій Півнячій вуличці, — лише згайнував час і не зміг жебракуванням на розі заробити кілька крейцерів.

А коли пізно ввечері, напівмертвий від голоду й хвилювання, він захотів додому, названа матір вже давно замкнула двері й не пустила його на поріг...

Веселий жіночий сміх долинув до мене крізь мури із сіднього ательє.

Сміх? Веселий сміх у цих будинках? Та в усьому єврейському місті не знайти людини, яка б уміла радісно сміятися!

ЗМІСТ

Сон	3	Нужда	102
День	5	Страх	126
І	13	Жадання	134
Прага	20	Жінка	145
Пунш	33	Хитрість	170
Ніч	49	Муки	185
Наяву	62	Травень	196
Сніг	70	Місяць	211
Примара	79	Свобода	230
Світло	95	Епілог	240